

PRENOS ARHIVSKEGA GRADIVA NA SODOBNE MEDIJE

Peter Hawlina *

UDK: 930.253:004.3

Peter Hawlina: Prenos arhivskega gradiva na sodobne medije. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 1/2002, št. 1, str. 263 - 268.

Izvirnik v slovenščini, izvleček v slovenščini in angleščini, povzetek v angleščini.

Prispevek obravnava aspekte prenosa arhivskega gradiva, ki so ga zbrali člani slovenskega rodoslovnega društva na sodobne medije. Rezultati dela pa so zelo pomembni in uporabni tudi za namen različnih strok, kot so zgodovina, etnologija, antropologija, slavistika, biografija in podobne.

UDC: 930.253:004.3

Peter Hawlina: Transfer of Archive Material on Computer Media. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 1/2002, No. 1, pp. 263 - 268.

Original in Slovenian, abstract in Slovenian and English, summary in English.

The report only deals with one of many aspects of the transfer of archive material on modern media - the copies of archive material that were amassed during the genealogical research of the members of the Slovenian Genealogical Society. The results of that voluntary work are getting valid not only for family researchers but also for historical, anthropological, social, linguistic, statistic and other studies.

Najprej bi bilo potrebno definirati v naslovu uporabljene pojme.

Če začnem z **arhivskim gradivom**, povem, da imam v mislih predvsem gradivo, ki ga pri svojih raziskavah uporabljamo **rodoslovci**. To gradivo je najprej osebno, nato družinsko, takoj zatem pa pridemo do najpomembnejšega in najobsežnejšega sklopa. To so cerkvene matične knjige: knjige krstov, porok in smrti. Tem sledijo razni popisi in spiski, od popisov prebivalstva, župljanov, razni indeksi, premoženjski arhivi, sodni ... Spisek bi lahko bil zelo dolg. Zaradi pomembnosti in obsežnosti cerkvenih matičnih knjig, naj bodo v tej razpravi pod pojmom arhivsko gradivo mišljene predvsem **cerkvene matične knjige**. S tem iz razprave ne izključujem vsega drugega gradiva. Na tega se omejujem zlasti zato, ker ima že z njim vsak temeljitejši rodoslovec dovolj dela, da mu zlepa ne bo ostalo časa za to, da bi posegal po ostalem gradivu, ki se največkrat šteje za sekundarno in marsikatero tudi nima veljave uradnega dokumenta.

Še bolj tvegano je definirati pojem **sodobni mediji**. Današnji, sodobni mediji bodo jutri zastareli. V mislih imam elektronske medije. Včasih se uporablja beseda

* Peter Hawlina, upokojeni diplomirani ekonomist, predsednik Slovenskega rodoslovnega društva, Lipica 7, 4220 Škofja Loka, Slovenija.

digitalni, včasih računalniški. Verjetno ni potrebno posebej razlagati, da imam v mislih računalniške datoteke na najrazličnejših medijih, ki jih lahko obdelujemo na načine ki jih predvideva 'sodobna' stopnja razvoja informatike. Za potrebe te razprave naj velja, da se pogovarjamo o datotekah in programih, ki so danes vsakomur dostopni na osebnih računalnikih.

Če se zadržimo še pri pojmu **prenos**, bi sicer spet lahko govorili o različnih oblikah in tehnikah prepisovanja, preslikavanja, skeniranja, kopiranja in še kakšne obdelave izvirnega arhivskega gradiva. V tej razpravi se bom ponovno omejil zlasti na postopek, ki v praksi izgleda takole: oseba ima pred seboj originalno ali preslikano arhivsko gradivo. Tega bere (če zna brati) in prebrano prek tipkovnice prenaša v računalniško datoteko. To delo lahko opravlja sistematično tako, da začne pri prvem vpisu in konča pri zadnjem ali izbirno išče in prepisuje (tudi '**prepisuje**' ni čisto prava beseda) samo izbrane vpise (ali izbrane dele iz vpisov). Z besedo prenos bom v tej razpravi zanemaril vse druge manj in bolj napredne oblike '**prepisovanja**'. Ročno prepisovanje na papir je za to razpravo zastarelo, sodobnejše oblike pa na žalost še niso izpopolnjene do te mere, da bi jih lahko uporabljali v praksi. Prenos (ali **prepisovanje**) je torej vtipkavanje (izbranih) vpisov iz arhivskega gradiva. Ob tem nastaja datoteka, ki izvirniku na zunaj ni niti najmanj podobna, večinoma pa vsebuje bistven povzetek vsebine iz izvirnika.

V tej razpravi torej ne bom govoril o splošnih vidikih prenosa arhivskega gradiva. Strokovna definicija za arhivsko gradivo mi natanko ni niti znana. Rekel bi, da je arhivsko gradivo vse tisto, kar priča o dogajanjih v preteklosti in tudi vse to kar se dogaja danes. Nemara bi bilo v skrajnih primerih za rodoslovca zanimivo prav vse arhivsko gradivo. Vseeno imamo rodoslovci že s samim primarnim gradivom, to so omenjene matične knjige, več kot dovolj dela. Samo redki posamezniki pri svojem delu posežejo po ostalem arhivskem gradivu.

Kakšne so značilne potrebe rodoslovca in kako zadovoljuje svojo radovednost? Sicer dela vsak nekoliko na svoj lasten način, splošne značilnosti dela pa se bistveno ne razlikujejo. Za potrebe te razprave bom rodoslovno populacijo razdelil v dve skupini: na tisto, ki se zadovolji s popisom in prikazom oseb in družin brez raziskovanja arhivskega gradiva in tisto, ki začeto delo nadaljuje s pomočjo raziskovanja v arhivih. Zaradi praktičnosti, ne zaradi kakšnega uveljavljenega razlikovanja ali rangiranja, bom prvo imenoval rodovnikarji, drugo pa rodoslovci.

Rodovnikar navadno začne z zapisovanjem poznanega - imen, priimkov, datumov in krajev rojstva, poroke, smrti v bolj ali manj pregledno sorodstveno strukturo. Po spominu je mogoče zajeti nekaj deset oseb. To delo je mogoče opraviti v nekaj urah. Pri tem lahko bistveno sodelujejo sorodniki. Če je na razpolago, uporabi tudi družinski arhiv.

Vsak rodovnikar ne prestopi praga arhiva, čeprav to večina načrtuje. Od namena do uresničitve pa je pot mnogokrat prestrma. Rodovnikar najprej ne ve, na katera vrata bi najprej potrkal. Je to matična služba na občini? Župnišče? Civilni ali cerkveni arhiv? Začetnik navadno ne ve, da imajo vsi arhivi svoje gradivo popisano. Danes ni več arhivske ustanove, ki bi tega ne imela v elektronski obliki in vse več vodnikov se pojavlja že kar na spletnih straneh. Po moji oceni v tem pogledu pri nas prednjačita Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv v Ljubljani, ki na svojih spletnih straneh omogočata obiskovalcem osupljivo dober vpogled nad hranjenim

gradivom. Dragocena pripomočka za rodoslovce sta nekoliko zastareli Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije iz leta 1972 in Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije iz leta 1975. Zadnjega so člani Slovenskega rodoslovnega društva preoblikovali in nastavili na svojo spletno stran.

Dva največja cerkvena arhiva: Nadškofijski v Ljubljani in Škofijski v Mariboru sta natisnila vodnika po svojih fondih. Oba ga imata tudi v elektronski obliki. Mariborskega je mogoče kupiti tudi na disketi, na spletu ju zaenkrat ni.

Brez omenjenih vodnikov bi bilo rodovnikarjem raziskovalno delo v arhivih komaj mogoče začeti. Če smo se dogovorili, da se je rodovnikar, ko je prestopil prag arhivske ustanove, prelevil v rodoslovca, si na kratko oglejmo še njegovo početje.

Ko sede za mizo in predse dobi naročeno gradivo, začne največkrat iskati zapise v rojstnih in poročnih knjigah, morda še mrliških in popisih župljanov (status animarum). Kadar rodoslovec razpolaga z datumom in krajem iskanega dogodka (največkrat krsta in/ali poroke), je delo razmeroma enostavno in nezamudno. Iz zapisa o krstu (rojstvu) zveemo za ime in priimek očeta in matere. Iz zapisa poroke izvemo za ime in priimek staršev ženina in neveste. Iz nobenega od omenjenih zapisov pa ne izvemo za datum in kraj rojstva in/ali poroke staršev. Predpostavljamo lahko, da so bili iz istega kraja kot njun otrok, in poskusimo iskati zapis o poroki staršev v letih pred rojstvom otroka. To delo je že precej zamudnejše in ne vedno uspešno. Nemalokrat je bil namreč otrok krščen ali poročen izven župnije rojstva ali poroke staršev. Samo izjemoma bomo v omenjenih zapisih našli sled v morebitno drugo župnijo, kamor so pripadali starši. Tak primer nadaljnje iskanje še bolj zaplete in mnogi morajo nadaljnje raziskovanje opustiti, saj je praktično nemogoče preiskati na stotine knjig. To je prvi najmočnejši razlog, zakaj raziskovalci sanjajo o tem, da bi bili podatki dostopni v elektronski obliki. Ta razlog ni edini.

Omenjeno raziskovanje je razmeroma preprosto, dokler se nismo podali predaleč v preteklost. Tipičnemu rodoslovcu začne zmanjkovati podatkov za generacije, ki so živele v 19. stoletju. Za to obdobje so zapisi dokaj popolni in navadno brez težav berljivi tudi manj izkušenim uporabnikom. Bolj ko prodiramo v preteklost, več težav nas čaka. Prej ali slej naletimo na zapise v nemškem jeziku in pisane v gotici. Ta je za neizkušenega bralca povsem nečitljiva. Še en močan razlog, da rodoslovec pomisli: kako lepo bi bilo, če bi bilo to v elektronski obliki.

Če gremo še nekaj generacij nazaj, bomo namesto nemškega zapisa našli zapis v latinskem jeziku, pisava bo latinica, vendar se bo treba privaditi slogu pisave, ki je včasih enako težko berljiv kot pisana gotica. Za povrh je črnilo po nekaj sto letih bolj ali manj obledelo. Starejše knjige skoraj po pravilu tudi nosijo sledove večkratne rabe. Pogosto je zapis berljiv samo z velikim trudom izkušenega poznavalca. Zgodi se, da so strani zamaščene, polite s črnilom ali celo manjkajo, ker jih je nekdo iztrgal. Vse knjige niso ohranjene, vsaj ne v izvorniku. Na srečo pa je ohranjenega večji del gradiva in so pogosto zmotne izjave posameznikov, češ da ni mogoče raziskovati, ker je župnišče med vojno pogorelo. Odveč je omeniti, kaj si v takih primerih ponovno zaželi rodoslovec.

Če smo pri tem početju prišli do začetka 17. stoletja, smo večinoma prišli že tudi do konca. Saj so se matične knjige v tem času začele sistematično voditi. Redke so tiste, ki sežejo še v 16. stoletje. Ti prvi zapisi tudi niso tako izčrpn, kot tisti iz 18.

in 19. stoletja. Pri rojstvih je zapisan priimek očeta in navadno samo ime matere, ne tudi njen dekliški priimek. Pri porokah ni datuma in kraja rojstva ali starosti za ženina in nevesto, pogosto je omenjen samo oče ženina in neveste. Raziskovanje postane nezanesljivo. Potrebna so dodatna preverjanja in potreba po elektronskem zapisu toliko večja.

Za posamezne župnije in za več obdobj so za nekatere knjige izdelani tudi indeksi. Namesto, da bi prelistali knjigo od začetka do konca, ko iščemo morebitni zapis o poroki Jakoba Mlinarja z Marušo Hribar, lahko preiščemo vpise pod črko M. Pod črko H navadno ne bomo našli Maruše. Indeksi poročnih knjig so največkrat urejeni samo po priimku ženina. Srečna okoliščina je že sam indeks, za povrh pa so indeksi po pravilu veliko bolj berljivi od originala. Pogosto so priimki zapisani tudi bolj poenoteno kot v izvirnem zapisu. Rodoslovec spet pomisli: Vsaj te indekse bi bilo koristno preoblikovati v elektronski zapis.

Na potrebo po zapisu v elektronski obliki, kjer je mogoče podatke z računalniškimi pripomočki in seveda hitrostjo iskati in razvrščati, pa še vse kaj drugega, smo do zdaj govorili samo z vidika rodoslovcev, uporabnikov arhivskega gradiva.

Arhivskega gradiva ne uporabljamo samo rodoslovci. Nepogrešljivo je tudi za raziskovalce različnih strok, ne le zgodovinskih. Zagotovo so si tudi vsi tovrstni raziskovalci želeli isto. Koliko zamudnega dela bi jim bilo prihranjenega, če bi se lahko posvetili neposrednim raziskavam, ne pa zgubi desetine ur trajajočemu prepisovanju.

Kopija arhivskega gradiva je pomembna z narodnega in svetovnega vidika, ne le za ustanovo, ki ga hrani. Arhivsko gradivo zaradi rabe in drugih razlogov propada hitreje kot smo ga sposobni ohranjati. (Spomnimo se ob tem na pravkar ponatisnjeno Dizmovo kroniko.)

Vrnimo se k rodoslovcem. Pogostejši obiskovalci arhiva hitro ugotovijo, da so isto področje raziskovali pred njim že mnogi drugi. Verjetno so izbirali druge družine. Kaj pa, če so izbirali iste? Mar se ure in dneve, če ne celo tedne, mučim z nečim, kar je pred menoj opravil že kdo drug? Morda ima ta 'drugi' rezultat svojega raziskovalnega dela celo v računalniškem zapisu!? Morda prekladam stare knjige in nekoliko prispevam k obrabi izvirnega gradiva povsem po nepotrebem, saj je delo že opravljeno.

Včasih zares pride do prekrivanja raziskovalnega dela enega ali več rodoslovcev. Vsaj delnega prekrivanja. Vendar, kako bi vedeli drug za drugega? Samo po velikem naključju se dva taka lahko srečata in si delita pridobitve takega srečanja. Spet je izmenjava gradiva bistveno olajšana, če sta pri svojem delu uporabljala računalnik in enake ali vsaj podobne programske pripomočke in način dela.

S tem se približamo prednostim, ki so se pokazale ob delovanju Slovenskega rodoslovnega društva. Osebna srečanja in možnosti za predstavljanje raziskovanega področja so omogočile že marsikateri stik z raziskovalci, pri katerih se raziskovano področje medsebojno prekriva. Najdejo se 'sorodniki'.

Slovensko rodoslovno društvo sicer nima v svojem programu izrecno zastavljenih nalog, s katerimi bi posegali na prepisovanje arhivskega gradiva. Društvo je ljubiteljska skupina. Člani po pravilu raziskujejo svoje lastno poreklo in sorodstvo. Kljub temu pa so prepisali že precej arhivskega gradiva. Tu ne bom omenjal tistih popisanih kupov papirja, zvezkov, beležk, ki so doma služili za sestavljanje rodovnikov. Tudi ne stotin fotografiranih strani matičnih knjig. Omenjal bom tisto, kar je bilo vneseno v rodoslovne datoteke. Teh zapisov je na stotine tisočev. Nič nemogočega ne bi bilo te večje in manjše zbirke združiti v skupno datoteko.

Taka datoteka ima sicer nekaj pomanjkljivosti. Najprej to, da tak zapis nima verodostojnosti izvirnika. Podatke iz izvirnika so prepisovali ljubiteljski raziskovalci, ki za to delo niso šolani in pooblaščen. Navadno iz izvirnika ni prepisano čisto vse. Imena in priimki poročnih prič se pogosto izpuščajo, saj ni razvidna sorodstvena povezava z ženinom ali nevesto. Pogosto se iz istega razloga opušča tudi prepisovanje imen in priimkov krstnih botrov. Še bolj odvečen je podatek o osebi ki je opravila obred krsta, poroke ali pogreba, ravno tako ime in priimek babice. Vse to je za rodoslovca brez praktičnega pomena. Prepisi torej niso popolni.

Poleg pomanjkljivosti pa imajo taki prepisi nekatere izjemno dobre lastnosti. Predvsem so odlično referenčno gradivo. Če je prepis še tako nezanesljiv, je tako rekoč zastoj na razpolago za ogled. Zapis o neki osebi v rodoslovni datoteki vsebuje na enem mestu vse dogodke, ki so sicer zapisani v matičnih knjigah vsaj dvakrat - enkrat ob rojstvu in drugič ob smrti. Če se je oseba poročila in imela otroke, pa je bilo takih zapisov še veliko več. Če npr. vsebuje neka posamična zbirka zapise o 1000 oseb, potem teh tisoč zapisov nadomešča kakih tri tisoč ali več izvirnih zapisov. Če bi torej združena datoteka slovenskih rodoslovcev štela zapise za, denimo, 300.000 oseb, bi ta zbirka odražala približno milijon izvirnih zapisov. V Slovenskem rodoslovnem društvu vsako leto izvedemo anketo, s katero skušamo ugotoviti, kolikšne so naše zbirke. Pokazalo se je, da bi bila skupna zbirka vsako leto skoraj za polovico večja od predhodne.

Prav vsi rodoslovci pa se ne ustavijo pri raziskovanju samo svojih prednikov in sorodnikov. Nemalokrat spoznajo, da se morajo pri razširjenem raziskovanju ob novih ugotovitvah ponovno vračati in uporabljati že uporabljene matične knjige. Pogosto ugotovijo, da bi bilo idealno, če bi bila sistematično prepisana cela knjiga. Mnogi so se takega dela že lotili in posamične zapise krstov, porok in smrti začeli sistematično prepisovati, od prvega do zadnjega. Za popisovanje cele župnije so še posebej primerni popisi župljanov. Ti so sicer še malo manj zanesljivi od matičnih knjig, prikažejo pa navadno vse tri dogodke - rojstvo, poroko in smrt za vse družinske člane.

Take podatkovne zbirke pa niso več zanimive samo za rodoslovce, ki jih zanima določena župnija. Koristno jih lahko uporabijo že prej omenjeni raziskovalci različnih strok. Pri tem odpade zamudno zbiranje raziskovanega gradiva. Po potrebi ga samo preverijo. Zbirke članov Slovenskega rodoslovnega društva so že bile in bodo v prihodnosti še bolj zanimivo gradivo za znanstvene raziskave.

Slovenski rodoslovci smo z omenjenim delom začeli spontano. Zgledovali smo se pri zahodnih sosedih, ki imajo veliko večjo tradicijo, so številčnejši in bogatejši. Tudi ti večino dela opravijo volontersko, vendar za večje projekte dobivajo finančno podporo. Zlasti v ZDA so znane komercialne in nekomercialne skupine, ki ponujajo na

milijone posamičnih ali v rodoslovne strukture razvrščenih podatkov o posameznikih. Večina tega je dostopna že prek spleta. Odličen primer je spletna stran, na kateri je mogoče od doma poizvedovati po naših starih stricah in tetah, ki so pred sto leti odhajali v Ameriko. Ko sem pred leti v arhivu v New Yorku in Washingtonu iskal Frančiško Hribar, sem jih našel skoraj cel ducat, pa med njimi ni bilo prave. Ko sem pred nekaj meseci od doma obiskal spletno stran arhiva Priseljenskega centra Ellis Island, pa sem jo našel brez težav.

To je tisto pravo. To sem mislil z naslovom. Prenos arhivskega gradiva na sodobne medije je vrnitev arhivskega gradiva na dom. Več kot to! Je vrnitev arhivskega gradiva na domove vseh tistih, ki mislijo, da to gradivo potrebujejo. To delamo v Slovenskem rodoslovnem društvu in nameravamo delati tudi v bodoče. Kdor želi o Slovenskem rodoslovnem društvu izvedeti kaj več, je povabljen na spletno stran <http://www2.arnes.si/~rzjtopl/rod/rod.htm>

SUMMARY

TRANSFER OF ARCHIVE MATERIAL ON COMPUTER MEDIA

The report only deals with one of many aspects of the transfer of archive material on modern media - the copies of archive material that were amassed during the genealogical research of the members of the Slovenian Genealogical Society. Amateur genealogical researchers have gathered many thousands of entries concerning persons and families. Having been taken from church registers of birth, marriage and death most of these data were copied into computer files. The results of that voluntary work, that sometimes includes all events of a certain geographical area (= parish) at a given time, are getting valid not only for family researchers but also for historical, anthropological, social, linguistic, statistic and other studies. A hundred thousand family records now present a precious research material.